

ЕКОНОМІЧНІ ДОКТРИНИ В ЕПОХУ КРИЗ: ЗМІНА ЧИ РОЗШИРЕННЯ ПАРАДИГМИ?

Економічна доктрина трактується як сукупність економічних думок і теорій, які через групу економістів, які відстоюють схожі інтереси, беруться за посилення та формуються в рамках економічної школи [4]. На рівні держави вона реалізується, виходячи з релевантної оцінки стану національної економіки, за заданим контекстом, зосередженим у нормативному полі (закони, стратегії, концепції). Дослідженню доктрини присвячені праці А. Гальчинського, Б. Данилишина, О. Куца та ін. [1; 2; 5].

За останні десятиліття економіка України розвивалась на основі економічної доктрини регульованого ринку. В рамках цієї доктрини отримали поширення економічні теорії: соціально орієнтованої ринкової економіки, економіки сталого розвитку, сприяння розвитку громадянського суспільства тощо з націленістю на поширені світові доктрини: цифрової / розумної економіки, циркуляційної економіки тощо.

Про успішність вибору і реалізації економічних доктрин держав непрямо свідчать глобальні рейтинги, які надають всебічну характеристику стану економік: Глобальний індекс інновацій (The Global Innovation Index), Глобальний індекс стійкої конкурентоспроможності (The Global Sustainable Competitiveness Index), Глобальний індекс конкурентоспроможності талантів (The Global Talent Competitiveness Index), Зведений Інноваційний Індекс (Summary Innovation Index SII), Індекс людського розвитку (Human Development Index) [6]. За період 2015–2022 рр. позиції України за цими індексами були досить скромними, і зовсім низькими у 2022 р.: 57 з 132; 49 з 180; 66 з 180; 34 з 57; 77 з 190 відповідно, і для 2023 р. ще нижчі, оскільки війна не сприяла їх зростанню.

Проте, виклики війни одночасно дають змогу переавантажити економічну доктрину розвитку. Парадигма (приклад, модель, зразок), відповідно до якої здійснюються подальші побудови, узагальнення та експерименти щодо економічної доктрини, безумовно, видозмінюється. Науковим завданням є оцінка цих змін та відповіді на питання про розширення чи повну зміну парадигми економічної доктрини держави в епоху криз.

Ефективність економічної доктрини передбачає її якісну та кількісну оцінку. Така оцінка у довоєнній практиці України реалізовувалась через взаємоузгоджене застосування інструментів монетарного, бюджетного, податкового секторів, а також напрямів боргової, валютної, курсової політики. Згідно проведеного аудиту економіки України [7], нереалізований потенціал держави, при умові імплементації визначених економічних векторів, складав 1 трлн дол. США, зокрема, у земельній галузі, сфері користування надрами та водними ресурсами, лісовій галузі, у міжнародній торгівлі та транзиті, технологічній та інвестиційній сферах тощо. Були визначені економічні вектори зростання економіки України: зменшення частки держави в економіці, розвиток фінансового сектора, зменшення регуляторного навантаження на бізнес, розвиток інфраструктури в сільськогосподарському секторі, сприятливий податковий та правовий режим для інноваційних та дослідницьких компаній, цифрова економіка, репутація України у світі та посилення торговельної дипломатії, створення економічного підґрунтя для соціального розвитку.

На думку А. Гальчинського «протягом попередніх років ми намагалися реалізувати політику "вмонтованого лібералізму" ... а без взаємодії із системними перетвореннями суспільства і держави відповідні реформи не зможуть забезпечити сталі темпи зростання». Як альтернатива може розглядатися соціал-демократична парадигма стратегічних перетворень, суть якої полягає у «якісній перебудові сформованого в умовах перехідної економіки адміністративного ринку на сучасну інноваційно акцентовану функціонально збалансовану систему ринкових відносин. Основою відповідних багатоаспектних за своїм змістом перетворень мають стати деполітизація ринку, запровадження дієвих інструментів захисту приватної власності, поглиблення конкуренції, утвердження на всіх функціональних рівнях принципів лібералізму» [1].

В умовах воєнного стану значно посилюється роль держави, а чинні моделі економічного регулювання трансформуються через адаптацію фінансового механізму та його інструментів. Здійснюється перерозподіл державних та суспільних засобів на пріоритетні заходи насамперед фінансової, зовнішньоекономічної, енергетичної та продовольчої безпеки через відповідні моделі їх реалізації. Відповідно, це передбачає зростання частки держави у економіці, адже чим вищий цей показник, тим вища можливість централізованого регулювання, особливо в кризовий період. Наразі, у чистому вигляді реалізувати соціально-ліберальну економічну доктрину не вдасться, оскільки вона передбачає якраз зниження ролі держави і розвиток соціальних саморегульованих інститутів.

Прикладом регулюючих дій держави на період воєнного стану є те, що Нацбанк прийняв Основні засади грошово-кредитної політики на період воєнного стану, де узагальнює стратегічний курс регуляторів, які відповідають економічним реаліям воєнного стану. Уряд країни проводить політику сприяння розвитку вітчизняного фінансового ринку, яка стримує економічне падіння, активізує інвестиційні процеси, але поки не достатньо приділяє уваги соціальному розвитку.

Економічна доктрина довоєнного часу значно видозмінилась, втрапились окремі пріоритети та додалися певні напрями. На думку Б. Данилишина, «війна генерує ризики, які неможливо компенсувати ринковими стимулами. Без державних стимулів трудові, виробничі та фінансові ресурси будуть поступово покидати економічну територію воюючої країни» [2].

Для реалізації стратегічних цілей і завдань, які ставлять виклики, формується стратегія поствоєнного відновлення України. Економічна складова Стратегії зосереджена на стабілізації фінансового капіталу, достатніх обсягів фінансових ресурсів для відтворення виробництва та забезпечення національної безпеки, зростання інвестицій та інновацій, входження у фінансову систему ЄС через складові фінансового ринку та спеціальні програми державної й міжнародної підтримки. Президент [3] запропонував до обговорення п'ять основних орієнтирів національної доктрини: філософія перемоги, глобальність безпеки; політика героїв, політика справедливості, політика трансформації за десять років (нова зовнішня політика); нова економіка, нові відносини між державою та суспільством; розвиток усіх наших територій; освіта, наука, культура, як передумови і підсумок трансформації – рівень безпеки та свободи в Україні.

Доктрина передбачає стратегії на модернізацію країни, зокрема на цифрову модернізацію. Економічні питання, а саме трансформація за 10 років: передбачають мету: трильйон доларів ВВП України; оплата праці за формулою «сусіди в Євросоюзі плюс 30 %»; трансформація економіки, соціальної практики та всіх сфер державного управління; новий раціональний податковий договір між державою та суспільством і реальна легалізація майна; побудова країни бізнесу та праці; зелена генерація та масштабні можливості накопичення енергії; розвиток експорту.

Експерти вважають, що стратегія подальшого розвитку має не обмежуватись ідеєю «аграрної наддержави», а формувати цілий портфель пріоритетних програм розвитку: виробництво виробів з титану; літєва програма за повним технологічним ланцюжком;

виробництво біоетанолу, рослинного білка; енергоємні виробництва на промислових майданчиках на базі АЕС [5]. Необхідність ефективного використання сформованого за умов воєнного стану фіскального простору передбачає значні структурні реформи, основними напрямками яких є: політика мобілізації доходів, середньострокове бюджетне планування, фіскальна прозорість та враховані ризики, посилення управління державними інвестиціями, оптимізація джерел зовнішнього та внутрішнього фінансування.

Таким чином, економічні доктрини в епоху криз зорієнтовані на зміну, а не розширення парадигми. У такому випадку вдається стрімко перебудувати економіку відповідно до викликів. Розширення ж парадигми економічних доктрин більш притаманне сталому розвитку, коли на фоні економічної стабільності вибудовуються нові об'єкти і сфери. Зміна парадигми передбачає певну централізацію і зосередження ресурсів, навіть суворий їх розподіл. Розширення парадигми передбачає перерозподіл ресурсів на нові сфери, які дають соціальний ефект.

Список використаних джерел:

1. Гальчинський А. Український ліберальний проєкт. Концептуальні засади. *Дзеркало тижня*. 2019. 13 верес. URL: <https://zn.ua/ukr/macrolevel/ukrayinskiy-liberalniy-proyekt-konceptualni-zasadi-323482.html>
2. Данилишин Б. Поствоєнне відновлення: стратегія і тактика дій. *Еспресо*. 2023. 30 серп. URL: <https://espreso.tv/postvoenne-vidnovlennya-strategiya-i-taktika-diy>.
3. Доктрина України-переможниці: яскраво і вчасно. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3729669-doktrina-ukrainiperemoznici-askravo-i-vcasno.html>.
4. Економічна доктрина. Визначення та поняття. URL: <https://uk.economy-pedia.com/11039327-economic-doctrine>.
5. Куц О. Америка нас не навчить. Чому Україна сама має сформулювати картину свого майбутнього. URL: <https://focus.ua/uk/opinions/600199-amerika-nas-ne-navchit-chomu-ukrajina-sama-maye-sformulyuvati-kartinu-svogo-maybutnogo>.
6. Наукова та науково-технічна діяльність в Україні у 2022 році : наук.-аналіт. доповідь / Т. В. Писаренко, Т. К. Куранда та ін. Київ : УкрІНТЕІ, 2023. 94 с.
7. УКРАЇНА-2030: Доктрина збалансованого розвитку. Видання друге. Львів : Кальварія, 2017. 164 с.